

ДЕЛАТНОСТ ПОПА НИКОДИМА У ИСТОЧНОЈ СРБИЈИ И ВЛАШКОЈ

Синиша Мишић

ACTIVITIES OF PRIEST NICODIM IN EASTERN SERBIA AND WALLACHIA

Siniša Mišić

Abstract: *The article deals with life and activities of Priest Nicodim (Grčić) during the second half of the fourteenth century. This Athonite monk and prominent hesychast played an important role in the reconciliation of the Byzantine and the Serbian Church in 1375, being one of the negotiators in the process. His missionary activities were tied to the territory of Wallachia and the Tsardom of Vidin (area of modern Eastern Serbia). In Negotin region he founded two monasteries – Vratna and Manastirica, and in Wallachia – Tismana and Vodița. He enjoyed the support of Wallachian voevodes, Serbian prince Lazar and Ivan Sracimir, ruler of Vidin. He died in 1406 in Tismana, where his Vita has been later composed.*

Keywords: *Hesychasts, Priest Nicodim, Wallachia, Tsardom of Vidin, church, monasteries.*

Самом Никодиму (Грчићу) и његовом животу највише података пружа његово житије настало у манастиру Тисмани вероватно половином 15. века, али је оно изгубљено, а до нас је доспео рукопис житија из половине 17. века, настао на основу старијег предлошка (**Stefan Ieromonachul; Радојичић 1956**, 15). Ово Житије је одштампано у Римнику 1767. године, ћирилицом на румунском језику. Култ светог Никодима је у манастиру Тисмани постојао већ почетком 16. века, а можда и раније (**Documenta 1**, no. 59). Житије састављено од јеромонаха Стефана 1839. године је преузело садржај предходног Житија, а састављач је користио и монашку и народну традицију (**Котарчић 1991**, 199). Према Житију звао се Грчић, јер му је отац био Грк, а мајка Српкиња. У овом извору се као место његовог рођења наводи Прилеп (**Stefan Ieromonachul**).¹ Ни година Никодимовог рођења није сигурна и креће се између 1310. и 1320. године. Никодим је са 16 година побегао на

¹ Ђ. Сп. Радојичић тврди да је то грешка у Житију и да се родио у Прилепц, где и кнез Лазар, те да су због тога блиско сарађивали. Овај аргумент не може сам по себи бити доказ о месту рођења попа Никодима. Место његовог рођења спомиње само Житије и не наводи се у другим изворима.

Свету Гору (**Кнежевић 2015**, 90). Дакле, у зависности од године рођења, он је на Свету Гору стигао најраније 1326/1327. године, а најкасније 1336/1337. године. Опис одласка на Свету Гору сличан је опису одласка светога Саве (**Котарчић 1991**, 200). Податак у Житију да је био игуман Хиландара до сада није потврђен ни у једном другом извору (**Мошин, Пурковић 1940**). Ако није позната година Никодимовог рођења, Житије доноси тачан датум његове смрти. Умро је 26. децембра 1406. године и сахрањен је у манастиру Тисмани, чији је био ктитор. По доласку на Свету Гору боравио је прво у Хиландару, а затим у влашком манастиру Кутлумушу (**Кнежевић 2015**, 89, 90).

Током боравка на Светој Гори, поп Никодим се упознао и спријатељио са старцем Исаијом, Јефтимијем (потоњи трновски патријарх) и Кипријаном (потоњи кијевски митрополит), истакнутим исихастима који су му пренели идеје исихазма. Уз њих, Никодим је и сам постао истакнути присталица исихастичког учења. Иначе, духовни центар овог панортодоксног учења и покрета била је Света Гора. Цариградски патријарх Филотеј (1353–1355; 1364–1376), ученик Григорија Паламе, обележио је главне правце политике исихаста, што се тиче односа између византијске цркве и словенских православних цркава. Под утицај исихаста прва је потпала Бугарска, када се 1331. године на византијско – бугарској граници настањује Григорије Синаит и стиче у Бугарској присталице, међу којима и монаха Теодосија, који је касније био учитељ последњем бугарском патријарху Јефтимију (1375–1393) (**Тахиаос 1975**, 93, 98). После 1375. године у Србију стиже Ромил, ученик Григорија Синаита, који се након 1380. године настањује у манастир Раваницу, а његов ученик Григорије долази за њим и настањује се у манастир Горњак. Ови манастири постају центри исихазма, а није неважно да се они налазе у непосредној близини Црне реке и да њихови монаси делују и у том правцу, посебно после 1396. године.

Исихасти су били инспиратори и учесници (скоро једини) у преговорима за укидање шизме између византијске и српске цркве. Године 1374. из Хиландара у Србију су дошли Исаија, Теофан бивши прот Свете Горе, Никодим Грчић, Никандар и Силвестар код кнеза Лазара. На црквеном сабору, као делегати српске цркве за одлазак у Цариград на преговоре, изабрани су Исаија и Никодим Грчић (**Житије**, 71; **ИСН 2, 1982**, 13). Никодимово учешће у српској делегацији слаже се са излагањем другог Даниловог настављача у биографији патријарха Саве (**Котарчић 1991**, 200). Према Житију, приликом боравка делегације у Цариграду Никодим је произведен у архимандрита од стране цариградског патријарха Филотеја. Међутим, овај податак се мора прихватити са резервом јер нема потврду у другим изворима. После успешно обављених преговора дошло је до измирења цркава, а делегација светогораца је 1375. године учествовала у избору новог српског патријарха Јефрема, бугарског порекла.

Акција на тлу данашње источне Србије, тада у саставу државе цара Ивана Страцимира, морала је хронолошки претходити Никодимовом учешћу у

преговорима и измирењу српске и византијске цркве или би се можда могла везати за време пред угарско освајање Видина 1365. године, када је цар Страцимир заробљен и са породицом одведен у Угарску. Наредне четири године (до 1369) фрањевци су насиљем становништво Видинског царства покушавали да покатоличе (**Мишић, Бојковић, 2018, 87–89**). У таквим условима свакако није било места Никодимовој мисији, а после 1369. године његове активности су везане, пре свега, за Влашку. Поп Никодим је дошао у Неготинску крајину и по предању основао манастир Вратну, а затим и Манастирицу код Кладова, где је био и игуман братству које се окупило око њега (**Кнежевић 2015, 91**). У његовом Житију се говори о оснивању овог манастира, а то се десило када се братство намножило, па је подигао цркву Свете Тројице без куполе (**Lăzărescu 1965, 237–285; Кнежевић 1985, 162**). Манастир се налази изнад села Манастирице на Манастирском потоку. По попису из 1560. године био је тада активан, а по истом попису, манастир Вратна је располагао највећом имовином (**Кнежевић 1993–1994, 260**).

Према истраживањима појединих аутора, Никодим је из Манастирице 1369. године, после повратка Видина у Страцимирове руке, прешао у Влашку, где је 1359. године основана митрополија. У Малој Водици изнад Ђердапа основао је манастир Водицу (1369–1371) уз подршку влашког војводе Владислава I Влајкуа (1364–око 1374). Црква је изграђена у облику триконхоса, озидана од камена и цигле. Пошто се овај храм показао неподесним Никодим га је срушио и подигао Водицу II, већу и лепшу, у облику крста са равним апсидама. Црква је освећена 1372. године као храм посвећен Антонију Великом (**Кнежевић 2015, 91**). Из Водица се Никодим вратио на Свету Гору, да би 1374. и 1375. године учествовао у преговорима и измирењу византијске и српске цркве. Он је за мисију у Влашкој и подизање Водице имао, поред влашког војводе, и подршку исихаста са Свете Горе, а посебно старца Исаије.

После избора Јефрема за патријарха српске православне цркве, Никодим се опет вратио у Влашку, овај пут у Олтенију, у Карпатима, где је подигао манастир Тисману, посвећен Успењу Богородице. Овај манастир је довршен 1377. године. Поред подршке влашких војвода Владислава I Влајкуа и војводе Радула I (око 1374–1384), Никодим је у оба случаја уживао и материјалну подршку кнеза Лазара, а касније и деспота Стефана Лазаревића (**Кнежевић 2015, 91–92; Радојичић 1956, 15**). Деспот Стефан је 1406. године издао повељу овим манастирима којом је потврдио поседе које је приложио његов отац и дао своје прилоге (**Три повеље, 184–185**). Овим манастирима је 28. октобра 1429. године у Пожуну, повељу издао и угарски краљ Жигмунд Луксембуршки. У овој повељи се наводи и пет села које је својевремено приложио кнез Лазар у Браничеву (**Три повеље, 185**). Кнез Лазар је ове прилоге могао да дарује Водици и Тисмани после 1379. године, када је коначно освојио Браничево од Радича Бранковића – Рагислалића.

Никодимове акције у источној Србији и Влашкој имале су за циљ да учврсте православље и да шире исихастичко учење на овим просторима. Православље у Видинском царству и Влашкој није било угрожено само од османлијских освајања, већ и од акција угарског краља, чија су освајања пратиле мисије фрањеваца. Као одјек деловања попа Никодима у Црној реци је подигнут читав низ цркава и манастира моравског типа – триконхалне основе (Лопушња, Врело, Мишовица, Лозица, Свети Лука, Крепичевац). Оне су свакако настале пре 1396. године када су Турци освојили Видин. Све се оне први пут помињу у турском попису из 1455. године. У том периоду и почетком 16. века, помоћ у обнови ових храмова пружале су влашке војводе и богати представници локалне православне заједнице – влашки кнежеви и трговци (**Мишић, Бојковић, 2018**).

После подизања манастира Тисмане, Никодим је једно време био њен игуман – не зна се колико дуго. Он је из неких разлога отишао у Угарску, где је 1404/1405. године преписао једно Јеванђеље које се затим нашло у Тисмани. У њему се, у запису, помиње да је Никодим у Угарској доживео неки прогон (**Записи и натписи, I, 67; Радојичић 1956, 16**). На жалост, не зна се узрок том прогањању, али је оно било вероватно један од разлога што се Никодим вратио у Тисману. Ту је убрзо, 26. децембра 1406. године, умро и у самом манастиру је и сахрањен (**Кнежевић 2015, 89**).

Истакнути исихаста, поп Никодим, посветио је цео животни век деловању и ширењу исихастичког учења као панправославног, делујући међу три православна народа (Срби, Бугари и Власи) на просторима где су се они етнички додиривали и мешали. На овим просторима (источна Србија, Влашка, делови Угарске) православље је у другој половини 14. и почетком 15. века било угрожено притиском, са једне стране Турака који су до 1396. године освојили све бугарске земље и добар део српских земаља, а Влашку притискали вазалним обавезама. Са друге стране, Угарска је настојала да, освајањем српских и бугарских земаља у прибрежју Саве и Дунава, створи бастион на левим обалама ових река који би је штитио од Турака. Угарске акције заузимања ових простора пратиле су акције фрањеваца који су покушавали да покатоличе становништво тих територија. Један од одговора овом притиску било је оснивање цркава и манастира на простору Влашке и Видинског царства. У овој мисији поп Никодим је имао подршку своје сабраће исихаста који су у то време били на челу цариградске, српске, бугарске патријаршије, као и на челу митрополија у Влашкој и Видину. Поред тога, он је све време уживао подршку и материјалну помоћ од стране влашких војвода, видинског цара Ивана Страцимира, кнеза Лазара и деспота Стефана Лазаревића. Поп Никодим је утемељивач духовних и културних односа између Срба и Румуна у другој половини 14. века. У изворима се наводи да је био „частан и освећен човек, силан у књигама, још силнији у разуму и речима и одговорима“ (**Мошин 1962, 102**). Оснивањем Водице, Тисмане, а Никодимови ученици

су основали и манастире Козију и Њамц, шири се и развија преписивачка делатност са српских и бугарских предложака (**Котарчић 1991**, 197, 198).

ИСПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Житије: Ђ. Трифуновић. Житије светог патријарха Јефрема од епископа Марка. – *Анали Филолошког факултета у Београду*, 7, 1967, 67–74./Ђ. Trifunović. *Žitije svetog patrijarha Jefrema od episkopa Marka*. – *Anali Filološkog fakulteta u Beogradu*, 7, 1967, 67–74.

Записи и натписи, I: Љ. Стојановић. Стари српски записи и натписи, I. Београд, 1902./Лј. Stojanović. *Stari srpski zapisi i natpisi*, I. Beograd, 1902.

ИСН 2, 1982: *Историја српског народа*, 2. Београд, 1982./*Istorija srpskog naroda*, 2. Beograd, 1982.

Кнежевић 1985: Б. Кнежевић. Манастир Манастирица – предање и историја. – *Саопштења*, 17, 1985, 161–166. /В. Knežević. *Manastir Manastirica – predanje i istorija*. – *Saopštenja*, 17, 1985, 161–166.

Кнежевић 1993–1994: Б. Кнежевић. Друштво и уметност у источној Србији од 1455. до 1586. – *Зборник Матице Српске за ликовне уметности* 29–30, 1993–1994, 159–211./В. Knežević. *Društvo i umetnost u istočnoj Srbiji od 1455. do 1586*. – *Zbornik Matice Srpske za likovne umetnosti* 29–30, 1993–1994, 159–211.

Кнежевић 2015: Б. Кнежевић. Историјске, друштвене и црквене прилике у источној Србији (XIV–XVI век). – *Глас Српске академије наука и уметности*, 425. Одељење историјских наука, 17, 2015, 85–106./В. Knežević. *Istorijske, društvene i crkvene prilike u istočnoj Srbiji (XIV–XVI vek)*. – *Glas Srpske akademije nauka i umetnosti*, 425. Odeljenje istorijskih nauka, 17, 2015, 85–106.

Котарчић 1991: Љ. Котарчић, *Зборник Данила II као извор при састављању житија Никодима Тисманског*. – У: *Архиепископ Данило II и његово доба*, ур. В. Ј. Ђурић. Београд, 1991, 197–201./Лј. Kotarčić, *Zbornik Danila II kao izvor pri sastavljanju žitija Nikodima Tismanskog*. – У: *Arhiepiskop Danilo II i njegovo doba*, ур. В. Ј. Đurić. Beograd, 1991, 197–201.

Мишић, Бојковић 2018: С. Мишић, Г. Бојковић. Средњовековни манастири и цркве Црне реке. Пожаревац, 2018./С. Mišić, Г. Bojković. *Srednjovekovni manastiri i crkve Crne reke*. Požarevac, 2018.

Мошин, Пурковић 1940: В. Мошин, М. Пурковић. Хиландарски игумани средњег века. Скопље, 1940./В. Mošin, М. Purković. *Hilandarski igumani srednjeg veka*. Skoplje, 1940.

Радојичић 1956: Ђ. Сп. Радојичић. Српско-румунски односи XIV–XVII века. – *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 1, 1956, 13–29./Ђ. Sp. Radojičić. *Srpsko-rumunski odnosi XIV–XVII veka*. – *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 1, 1956, 13–29.

Тахиаос 1975: А. Е. Тахиаос. Исихазам у доба кнеза Лазара. – У: О кнезу Лазару. Београд, 1975, 93–104./А. Е. Тахиаос. Isihazam u doba kneza Lazara. – У: О кнезу Лазару. Београд, 1975, 93–104.

Три повеље: А. Веселиновић. Три повеље из 15. века за манастире Тисмена и Водица. – Стари српски архив, 8, 2009, 183–204./А. Veselinović. Tri povelje iz 15. века за manastire Tismena i Vodica. – Stari srpski arhiv, 8, 2009, 183–204.

Documenta 1: Documenta Romaniae Historica B, Tara Românească vol. 1 (1247–1500). București, 1966.

Lăzărescu 1965: Е. Л. љăărescu. Nicodim de la Tismana si rolul său in cultura veche romanăănească I (pina in 1385). – Romanoslavica 11, 1965, 237–285.

Mošin 1962: V. Mošin. O periodizaciji rusko – južnoslovenskih veza. – Slovo, 11–12. Zagreb 1962, 13–130.

Stefan Ieromonachul: Stefan Ieromonachul. Viața preacuviosului părintelui nostru Nicodim sfintitul, ed. Iosif Bobulescu. București, 1883.